

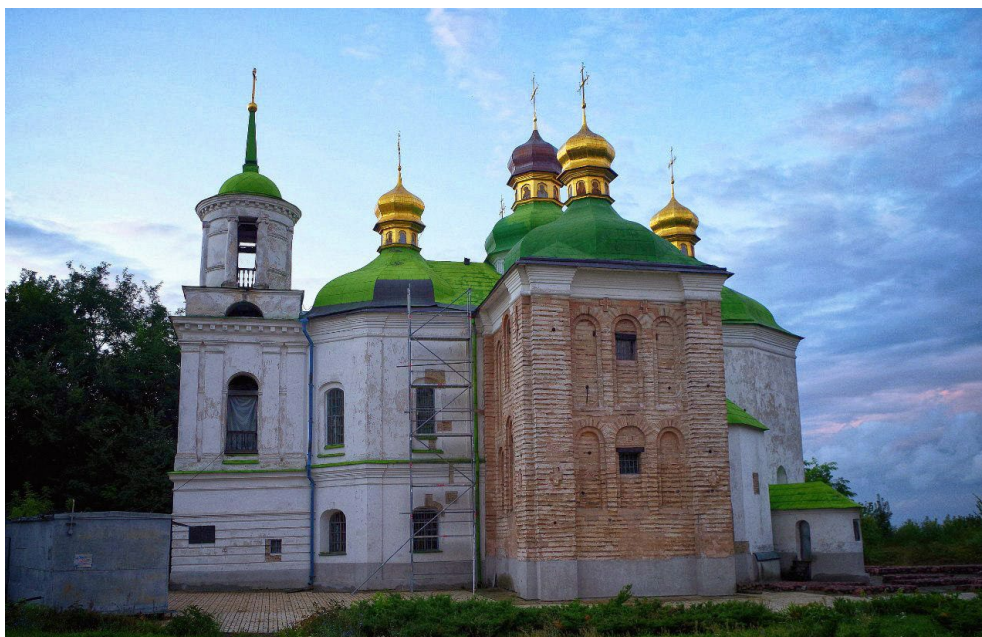
Церква Спаса на Берестові

Який же прекрасний Київ, а скільки пам'яток історії та культури, створених зусиллями багатьох поколінь нашого народу, розкинулося на Печерських пагорбах!

Відтак, сьогоднішня віртуальна мандрівка поведе нас до однієї з найдавніших архітектурних пам'яток XI–XII ст., що розташована у самому серці української столиці, – церкви Спаса на Берестові. Вона входить до ансамблю Києво-Печерської лаври, включена до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та є однією з найдавніших споруд Києва.

В храмі символічно відображене зближення культур через неповторне поєднання чотирьох найдавніших архітектурних стилів: княжої доби (початку XII ст.), поствізантійського (Могилянської доби), козацького бароко та класицизму.

Берестове – історична місцевість на Печерську

Берестове (також Берестів) – селище, заміська резиденція великих київських князів, що розташовувалася на Печерському підвищенні від нинішньої Площі Слави й урочища Угорське на південь, включаючи сучасний парк Вічної Слави й верхню територію Києво-Печерської лаври.

Берестове отримало назву від довколишнього лісу, де переважали дерева породи берест.

Цікаво, що археологічними дослідженнями у цій місцевості було виявлено глиняний посуд корчуватського типу.

Точної дати заснування селища («сельця») з «теремом й підсобними будівлями» в літописах не зазначено. Згадується в них у 12 ст. як заміська резиденція великих київських князів Володимира Святославича, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха та ін.

У 1015 році саме в Берестовому у своєму теремі помер князь Володимир Святославич. Село й князівські садиби в ньому не раз потерпали від набігів ворогів. У 1095 – було пограбовано й спалено під час нападу половецького хана Боняка, однак невдовзі було відбудовано.

Другий удар був нанесений всьому Києву монгольським військом 1240 року, після чого князівський терем більше не згадується, але невеличке «сільце», очевидно, існувало до 1482, коли було пограбоване й спалене кримським ханом Менглі-Гіреєм, потім не відновлювалось.

Від давньоруського часу тут збереглась у перебудованому вигляді церква Спаса на Берестові.

Після зруйнування Києва у 1240 році церква пережила занепад та у 1640-х роках була відбудована зусиллями Київського митрополита Петра Могили – представника молдовського боярського роду. Він, як колись Володимир Мономах, запросив для розпису святині греків. Тому її внутрішні приміщення розмальовані не гірше за храми Південної Буковини та Молдови (тепер територія Румунії), а також перегукується із тематикою та стилем візантійських розписів готичних церков у Кракові, Любліні та Сандомирі (нинішня Польща).

Петро Могила з розпису в церкві Спаса на Берестові в Києві

Петро Могила (зліва навколішках) з розпису в церкві Спаса на Берестові в Києві

Ще більше історичних фактів

Спорудження храму традиційно пов'язується з часом перебування на київському престолі Володимира Мономаха (1113–1125), хоча деякі фахівці датують його кінцем XI ст. В літописах він згадується як усипальниця представників роду Мономаховичів – вказано, що тут поховані дочка Мономаха Євфімія (1138), син, київський князь Юрій Долгорукий (1157) та онук Гліб Юрійович (1171). У давнину до церкви з заходу прилягав нартекс, що зберігся до нашого часу; з півночі до нього було прибудовано хрещальню, з півдня – сходову круглу вежу, що вела на хори. В інтер'єрі стіни храму вкривав фресковий живопис, від якого збереглася велика композиція «Чудесний лов риби», виявлена в 1970 р. під живописом XVII ст. Також на стінах знайдено близько 500 різночасових графіті.

Після монгольської навали 1240 р. церква занепала. На початку 1640-х рр. київський митрополит Петро Могила відбудував її, хоча й не у первісних розмірах. До давнього нартексу було прибудовано три вівтарі – Преображення Господнього (головний), Св. рівноап. князя Володимира (північний) та Свв. Косми та Даміана (південний). Новий стінопис храму виконали грецькі майстри.

У 1751–1752 рр. до західної стіни прибудували притвор, тим самим у плані перетворивши храм на типову українську п'ятидільну хрещату церкву. У 1813–1814 рр. архітектор Андрій Меленський добудував дзвіницю і, таким чином, церква набула архітектурних рис трьох різних епох – від давньоруського зодчества до пізнього класицизму.

До кінця XIX ст. Спас на Берестові був парафіяльним храмом Печерська. Але у 1889 році на Липках збудували церкву Олександра Невського і перевели туди печерську парафію. 1897 р. церква Спаса перейшла у володіння до громади єдиновірців (старовірів). Останні утримували споруду в незадовільному стані, неодноразово намагалися внести самочинні зміни у її розписи, навіть спробували зняти давні надкупольні хрести. Через це 1908 р. церкву передали у володіння Києво-Печерській лаврі. Протягом 1909–1914 рр. в ній проводилися реставраційні роботи під керівництвом академіка архітектури Петра Покришкіна. З вцілілих з домонгольських часів стін храму збили тиньк, відкривши давньоруське мурування, а втрати заповнили новими вставками як ззовні, так і в інтер'єрі.

Іжакевич І.С. «Спас на Берестові», 1910 р.

Небезпеку для храму становили фортечні вали кінця XVII – початку XVIII ст., що майже впритул підходили до його східної стіни та спричиняли замокання фундаментів. Під керівництвом Петра Покришкіна було знято частину валів та 1914 р. розкопано фундаменти втраченого об'єму пам'ятки. Після закінчення ремонту церква, фактично, перетворилася на храм-пам'ятник: служба тут вже не проводилася. За радянських часів церкву передали до Києво-Печерського заповідника, і з 1932 р. її відкрили для відвідувань екскурсантів як музейний об'єкт.

У 1990 році церкву Спаса на Берестові як складову архітектурного ансамблю Києво-Печерської лаври включили до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Наші дні

Реставраційно-консерваційні роботи у церкві Спаса на Берестові тривали протягом 2012–2014 та 2017–2019 рр. Було здійснено: гідроізоляцію фундаментів, обстеження та реставрацію ікон барабанів, куполів церкви, облаштування систем блискавкозахисту та сніготанення, відреставровано металеві вікна та ґрати, замінено та оновлено внутрішні електричні мережі. На прилелій до пам'ятки території відбулися роботи з благоустрою, було влаштовано дренажну систему та зливову каналізацію.

Під час реставрації пам'ятки проведені археологічні дослідження некрополя церкви Спаса на Берестові, де виявлено понад 420 поховань XV–XIX століть різного ступеня збереження. У процесі досліджень було зафіксовано культурні шари від IX ст. до н.е. до XIX ст. н.е.

Реставрація церкви Спаса на Берестові – меценатський проєкт, здійснений за підтримки Міністерства культури України та КМДА.

16 квітня 2024 року у Національному заповіднику «Києво-Печерська лавра» після щорічної зимової консервації відбулося урочисте відкриття для відвідування церкви Спаса на Берестові.

До того ж, у рамках проекту з діджиталізації пам'яток Києво-Печерської Лаври з метою їх захисту під час війни, громадська організація «Україна Інкогніта» створила цифрову копію церкви Спаса на Берестові. Особливу цінність становлять фрески. В інтер'єрі є унікальний цілісний ансамбль фрескового живопису доби Петра Могили, а також близько 100 кв. м давньоруської фрески.

За матеріалами [Національного заповідника «Києво-Печерська лавра»](#), [Звід пам'яток історії та культури](#)